

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti
Evropský sociální fond

Přehled dějin evropského umění

Gotická architektura v německých zemích

přednášející: Prof. PhDr. Jiří Kuthan, CSc.

Gotická architektura v německých zemích

Základní přednášené okruhy

1. Počátky gotické architektury na území Svaté říše římské

Dóm v Magdeburku – monumentální stavba na břehu Labe. Nástup gotiky v říšském Lotrinsku - katedrála v Toulou – převzetí severofrancouzského modelu, vliv architektury Champagne. Liebfrauenkirche v Trevíru; kostel sv. Alžběty v Marburku; Gotické tvarosloví na Rýně a jeho symbióza s románskou tradicí (kostel sv. Gereona v Kolíně, kostel Groß St. Martin v Kolíně ad.). Katedrála v Laonu a odezva její architektury na Rýně a v krajích východně od Rýna. Dóm v Bamberku a jeho věže – inspirace příkladem Laonu. Nástup gotiky na půdě cisterciáckých klášterů (Maulbronn a Bebenhausen ve Švábsku, Riddagshausen v Dolním Sasku, Ebrach ve Francích, cisterciácké kláštery v Rakousku v první polovině 13. století – Heiligenkreuz, Zwettl, Lilienfeld). Západní chór dómu v Naumburku – sochařská výzdoba a architektura. Navázání na architekturu severofrancouzské Champagne.

2. Císař Friedrich II. jako stavebník a objednavatel uměleckých děl. Rival rodu Štaufů – císař Otto IV. z rodu Welfů a jeho stavby.

Nová města a kastely Friedricha II. v sicilském království. Castel del Monte jako vrcholné dílo profánní architektury doby Friedricha II. Stavební dílo v Braunschweigu a okolí v době Otty IV. (Braunschweig - kostel sv. Blažeje; Braunschweig - kostel sv. Kateřiny; Goslar – Neuwerkkirche).

3. „Opus francigenum“ – recepce francouzské gotiky doby Ludvíka IX. Katedrála v Kolíně nad Rýnem, Altenberg, katedrála ve Štrasburku (lod'), Wimpfen i. Tal, Naumburk. Západní průčelí katedrály ve Štrasburku.

Položení základního kamene pro stavbu kolínské katedrály v roce 1248. Nový prostor pro relikvie Svatých tří králů. Rozměry a stylový charakter kolínské katedrály – průlom v architektuře Porýní. Recepce francouzské gotiky na stavebním díle ve Wimpfenu i. T., na münstru ve Freiburgu a v Naumburku. Katedrála v Metách. Katedrála ve Štrasburku – porýnská reflexe francouzského sochařství a architektury. Západní průčelí katedrály ve Štrasburku – jedinečná syntéza porýnského „westwerku“ a výrazového rejstříku francouzské katedrální gotiky.

4. Architektura cisterciáků a žebrevých řádů

Šíření cisterciáckého řádu z Burgundska po celém teritoriu západokřesťanské Evropy. Centralistická organizace řádu, řádové generální kapituly, řádová statuta, reformní duch řehole. Cisterciácké kláštery ve Svaté říši římské a jejich význačné stavby z 12. století a raného 13. století (Eberbach, Heisterbach ad.). „Ideální“ dispozice cisterciáckého kláštera. Gotické tvarosloví na stavbách cisterciáckých klášterů z 13. století (Haina v Hessensku, Schulpforta u Naumberka ad.). Jaká byla úloha cisterciáckých klášterů a jejich staveb při šíření gotické architektury? Diferenciace výrazového rejstříku cisterciáckých staveb v době okolo roku 1300 a nové tendence v první polovině 14. století. Nástup žebrevých řádů a jejich požadavky na podobu řádových staveb. Statuta menších bratří z r. 1260. Nové požadavky a úkoly, z toho vyplývající charakter mendikantských kostelů. Programová strohost mendikantské architektury (kostel dominikánů v Řezně).

5. Výrazová rozmanitost v architektuře sklonku 13. a v první polovině 14. století

Vliv západního průčelí katedrály ve Štrasburku (severní průčelí příčné lodi klášterního kostela v Salemu; kostel sv. Kateřiny v Oppenheimu). Cisterciáckého opatství v dolnorakouském Heiligenkreuzu v době Habsburků. Síňový závěr klášterního kostela v Heiligenkreuzu – klíčová stavba středoevropské architektury. Reprezentace císaře Ludvíka Bavora. Fundace a stavby trevírského arcibiskupa a říšského kurfiřta Balduina Lucemburského (Oberwesel na Rýně, most přes Moselu v Koblenzi).

6. Císař Karel IV. jako fundátor a stavebník. Velká díla pozdního 14. a raného 15. století. Krásný styl v architektuře

Reprezentace římského krále a císaře prostřednictvím architektury a uměleckých děl. Karel IV. a Norimberk – Mariánský kostel, výstavba chóru kostela sv. Sebalda. Hrad v Laufu u Norimberka a jeho výzdoba. Další fundace Karla IV. v tzv. Nových Čechách ve Francích. Hrad Karlštejn, schrána na vzácné relikvie a říšský poklad. Praha jako nová rezidence vladařů Svaté Říše římské. Nové kostely na Novém Městě pražském a jejich stylová rozmanitost. Stavba pražské katedrály – Matyáš z Arrasu a Petr Parléř. Klášter celestinů na Oybině. Založení v Nieder-Ingelheimu na Rýně.

Dóm v Cáchách, jeho postavení jako korunovačního chrámu římských králů. Výstavba velkého chóru inspirovaná pařížskou Sainte Chapelle. Boční kaple dómu v Cáchách.

Cihlové stavby doby Karla IV. v Lužici a v marce braniborské (Kostel v Luckau, Mariánský kostel ve Frankfurtu nad Odrou). Rezidence Karla IV. v Tangermünde.

7. Dílo rodu Parléřů a jeho odezva.

Kostel sv. Kříže ve Švábském Gmündu (síňové trojlodí a chór). Transformace katedrálního chóru a modelový charakter gmündského řešení. Parléřovské dílo na dómu v Augsburgu (jižní brána); Rod Parléřů a Norimberk? (dílo Michaela Parléře na stavbě Mariánského kostela?, chór kostela sv. Sebalda a jeho klíčové místo jako modelové stavby); dílo mistra Johannese z Gmündu ve Freiburgu v Breisgau a v Basileji (chór); stavba münsteru v Ulmu. Parléřovské dílo na jižní věži západního průčelí katedrály v Kolíně (Petrský portál); katedrála v Řezně – parléřovská architektura a sochařská výzdoba; Václav Parléř ve Vídni; budování domu v Miláně a architekti ze severu.

8. Architektura pozdní gotiky v první a druhé třetině 15. století

Nová umělecká centra v Říši po roce 1400. Stavby v teritoriu rodu Wettinů (Knížecí kaple dómu v Míšni, zámecká kaple v Altenburgu, architektura v Drážďanech); Vídeň a stavba domu sv. Štěpána (mistr Václav, mistr Peter von Prachatitz); Hans Krummenauer a výstavba dómu sv. Štěpána v Pasově; dílo Hanse von Burghausen v Dolním Bavorsku (kostel sv. Martina a špitální kostel v Landshutu, kostel sv. Jakuba ve Straubingu. Mariánský kostel v Salzburgu); mistr Conrad von Einbeck v Halle (Moritzkirche). Dílo rodu Roritzerů v Řezně. Kniha Matěje Roritzera („Über die Falen Gerechtigkeit“).

Ulrich von Ensingen na katedrále ve Štrasburku a na münstru v Ulmu; mistr Madern Gerthener ve Frankfurtu nad Mohanem.

Reprezentace a dvorské umění císaře Friedricha III. (hrad ve Vídeňském Novém Městě, sochařské dílo Nicolause Gerhaerta z Leydenu – náhrobek Friedricha III. v chrámu sv. Štěpána ve Vídni).

9. Cihlová architektura v hanzovních městech a na území řádu německých rytířů

Zakladatelské dílo rodu Askánců v braniborské marce. Cihlové stavby v braniborských kláštorech (Jerichow, Lehnin, Chorin) a ve městech. Město Lübeck jako středisko obchodu a Hansy – Mariánský kostel v Lübece jako modelová stavba německého severu. Cihlové kostely v hanzovních městech – Wismar, Rostock, Gdaňsk ad. Řád německých rytířů, řádové území a stavby hradů a kostelů. Hrad Marienburg jako sídlo řádového velmistra. Cihlové stavby Hanse Brunsberga v době kolem roku 1400 v Braniborsku a v Pomořanech a díla jemu připisovaná a jejich vazba k parléřovské tvorbě (svatojakubský kostel ve Štětíně, kostel sv. Kateřiny v Brandenburku, radnice v Tangermünde, kostel ve Stargardu).

10. Pozdní gotika a nastupující renesance v době okolo roku 1500.

Dvorské umění císaře Maximiliána I. Chrám sv. Štěpána ve Vídni v době okolo roku 1500 (mistři Lorenz Spenyng, Jörg Öxl, Anton Pilgram). Pozdně gotické plány ve sbírce Vídeňské akademie. Pozdní gotika v jižním Německu – Ingolstadt (Frauenkirche); pokračování stavby münstru v Ulmu; síňové chrámy v Nördlingen, Dingolfingu a v Mnichově (Frauenkirche). Město Norimberk jako významné hospodářské, kulturní a umělecké centrum Říše – stavba a vybavení chóru kostela sv. Vavřince (Lorenzkirche).

Pozdně gotická architektura v teritoriu Wettinů – Albrechtsburg v Míšni (mistr Arnold Westfálský a jeho inovace), městský farní kostel P. Marie v Pirně (mistři Peter Ulrich a Markus Ribisch), stavby v horních městech Schneebergu, Freibergu a v Annabergu. Dynamické klenby mistra Jakuba Heilmanna ze Schweinfurtu v kostele sv. Anny v Annabergu. Dílo Wendela Roskopfa v Lužici a ve Slezsku – spojení dynamizace gotiky a renesančního tvarosloví.

Literatura:

- BRAUNFELS Wolfgang: Abendländische Klosterbaukunst. Köln 1969
- BUSCH Harald: Deutsche Gotik. Wien / München 1969.
- ERLANDE-BRANDENBURG: Triumph der Gotik 1260-1380 (= Universum der Kunst Bd. 34).
München 1988; původní francouzské vydání pod názvem: La conquête de l'Europe. Paris 1987.
- FISCHER Friedhelm Wilhelm: Unser Bild von der deutschen spätgotischen Architektur des XV.
Jahrhunderts (= Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften.
Philosophisch-historische Klasse Jahrgang 1964 – 4. Abhandlung). Heidelberg 1964.
- FRANKL Paul: Gothic Architecture (revised by Paul CROSSLEY). Yale / New Haven / London 2000.
- KLEIN Bruno (ed.): Gotik (= Geschichte der bildenden Kunst in Deutschland. Bd. 3.). München /
Berlin / London / New York 2007.
- KUTHAN Jiří: Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis (= Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity
Karlovy. Dějiny umění – historie III. Praha 2005.
- LEGNER Anton (ed.): Die Parler und der Schöne Stil 1350-1400. Europäische Kunst unter den
Luxemburgern. Ein Handbuch zur Ausstellung des Schnütgen-Museums in der Kunsthalle Köln
Bd. 1-3. Köln 1978.
- NUßBAUM Norbert: Deutsche Kirchenbaukunst der Gotik. Köln 19942.
- SCHURR Marc Carel: Gotische Architektur im mittleren Europa 1220-1340. Von Metz bis Wien.
München / Berlin 2007.
- SEDLMAYR Hans: Die Entstehung der Kathedrale. Zürich 1950.
- SIMSON Otto von: Das Mittelalter II. Das hohe Mittelalter. Propyläen Kunstgeschichte Bd. VI.,
Frankfurt am Main / Berlin / Wien 1984.
- SUCKALE Robert: Die Hofkunst Kaiser Ludwigs des Bayern. München 1993.
- SUCKALE Robert: Kunst in Deutschland. Von Karl dem Großen bis Heute. Köln 1998.
- TOMAN Rolf (red.): Gotika. Architektura – Plastika – Malířství. Praha 2000 (mimořádně špatný
překlad) – lépe používat německé vydání, jmenovitě stati Bruno Kleina a Petera Kurmanna.

Katalogy výstav:

Die Zeit der Staufer. Geschichte – Kunst - Kultur (Württembergisches Landesmuseum Stuttgart).

Bd. 1-4. Stuttgart 1977; Bd. 5 Supplementum: Vorträge und Forschungen. Stuttgart 1979.

Die Parler und der Schöne Stil 1350-1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgern. Ein Handbuch zur Ausstellung des Schnütgen-Museums in der Kunsthalle Köln Bd. 1-3. Köln 1978 /ed. Anton LEGNER/.

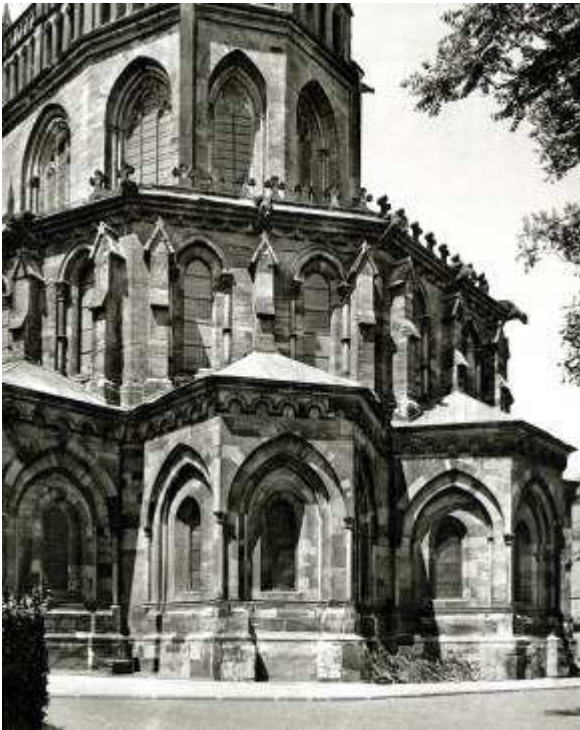
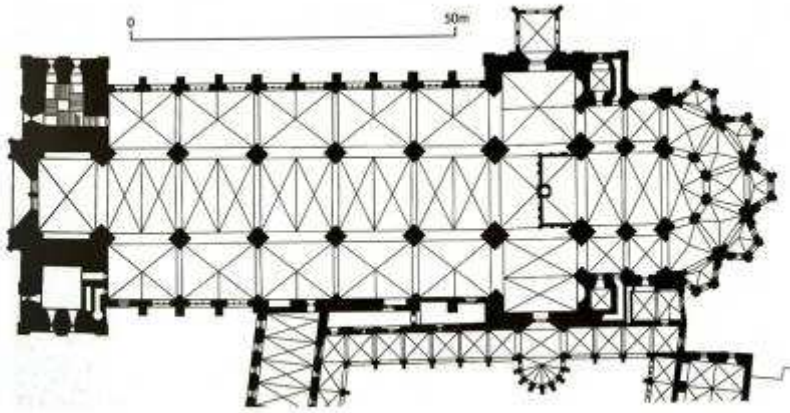
Ornamentat ecclesiae. Kunst und Künstler der Romanik. Katalog zur Ausstellung des Schnütgen-Museums in der Josef-Haubrich-Kunsthalle. Bd. 1-3. Köln 1985 /ed. Anton LEGNER/.

Otto IV. Traum vom welfischen Kaisertum. Petersberg 2009.

Kaiser Friedrich II. (1194-1250). Welt und Kultur des Mittelmeerraums. Begleitband zur Sonderausstellung „Kaiser Friedrich II. (1194-1250). „Welt und Kultur des Mittelmeerraums“ im Landesmuseum für Natur und Mensch, Oldenburg. Mainz am Rhein (2007)

Aufbruch in die Gotik. Der Magdeburger Dom und die späte Stauferzeit. Bd. 1-2.

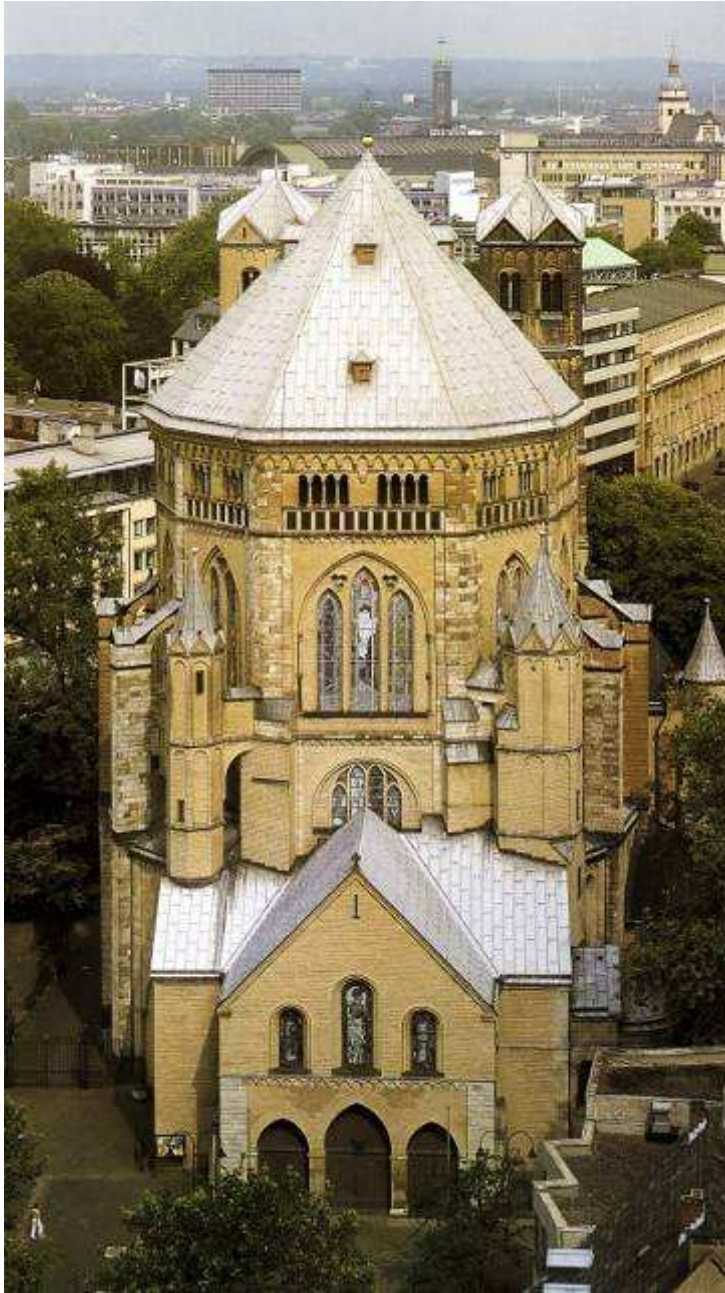
(Landesausstellung Sachsen-Anhalt aus Anlass des 800. Domjubiläums vom 31. August bis zum 6. Dezember 2009 im kulturhistorischen Museum Magdeburg). Mainz 2009.

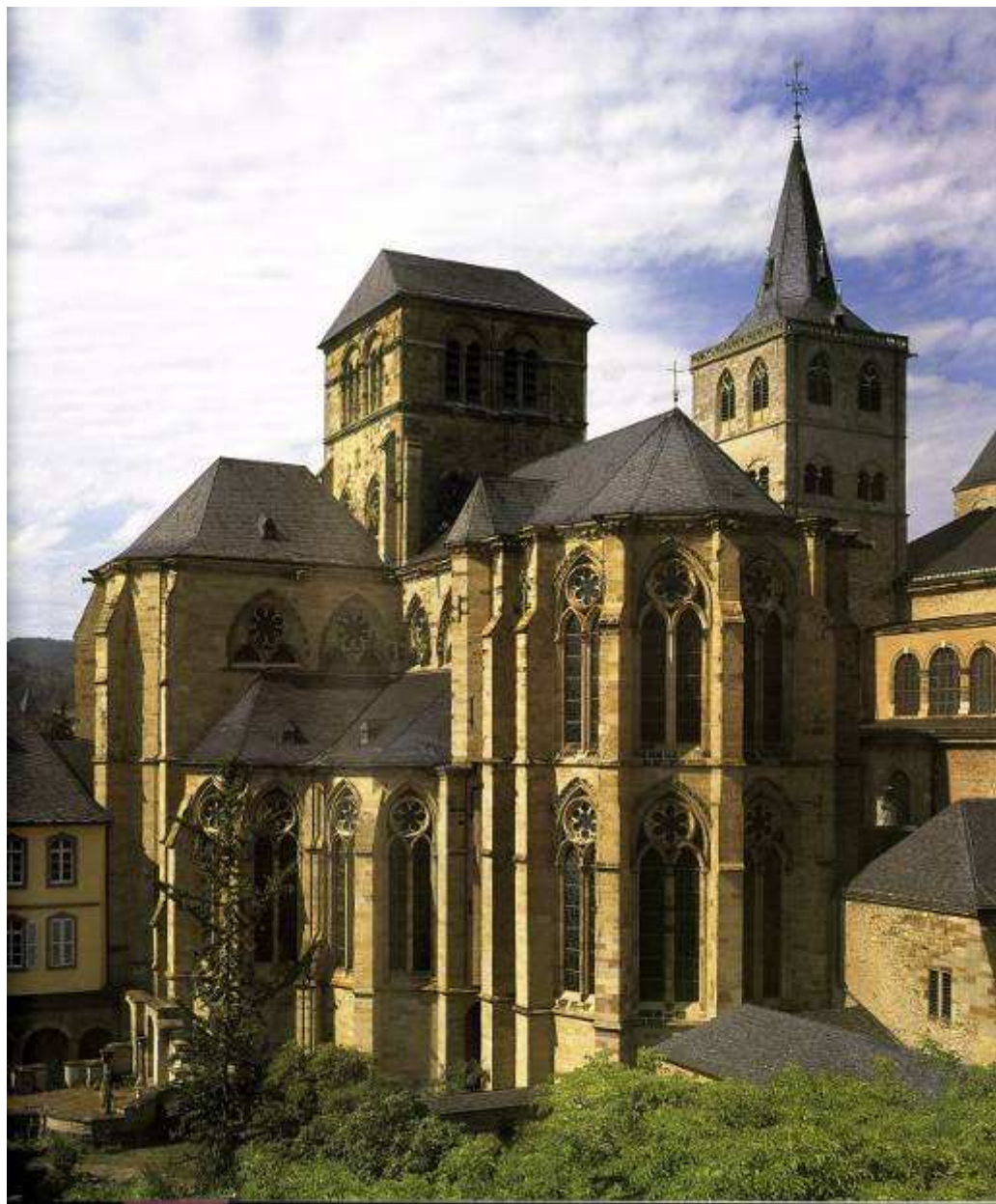
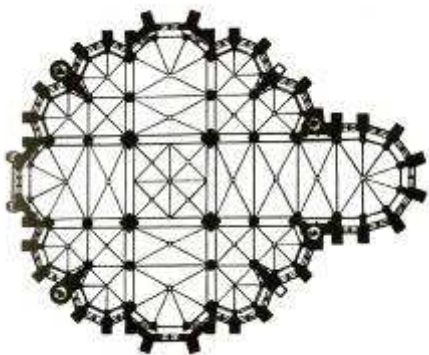
Magdeburg, dóm, zahájení stavby 1209

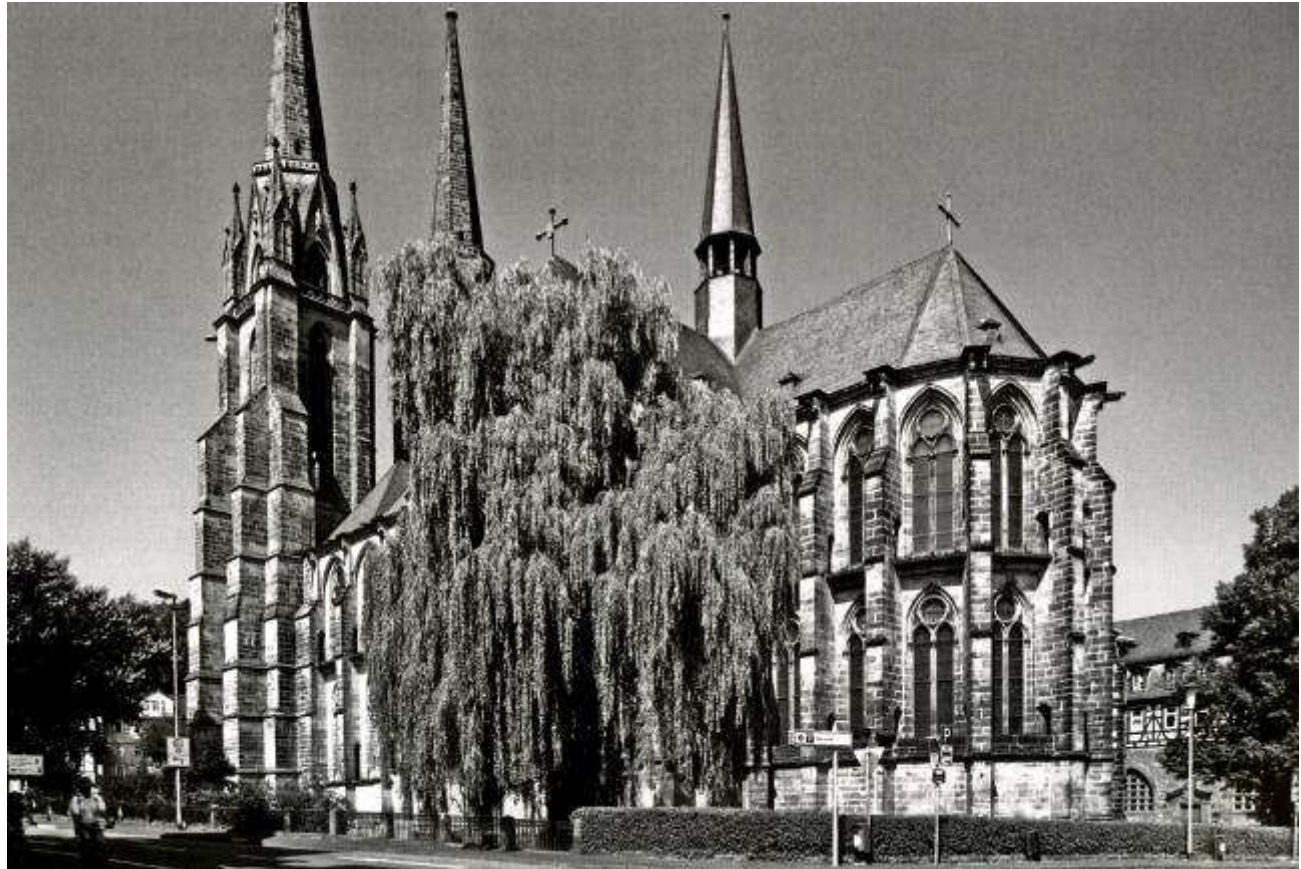
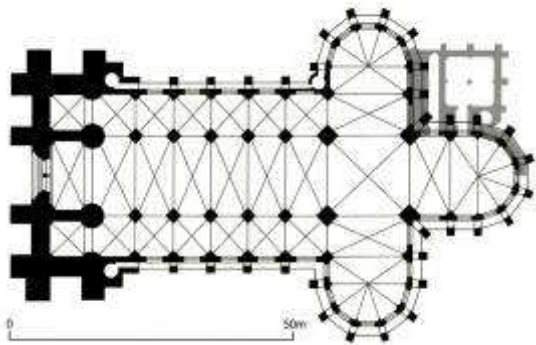
TOUL, KATEDRÁLA. Průhled hlavní lodí k východu, stavba od r. 1221

Kolín nad Rýnem, kostel sv. Gereona, 1219-1227

TREVÍR, LIEBFRAUENKIRCHE, začátek stavby 1227.

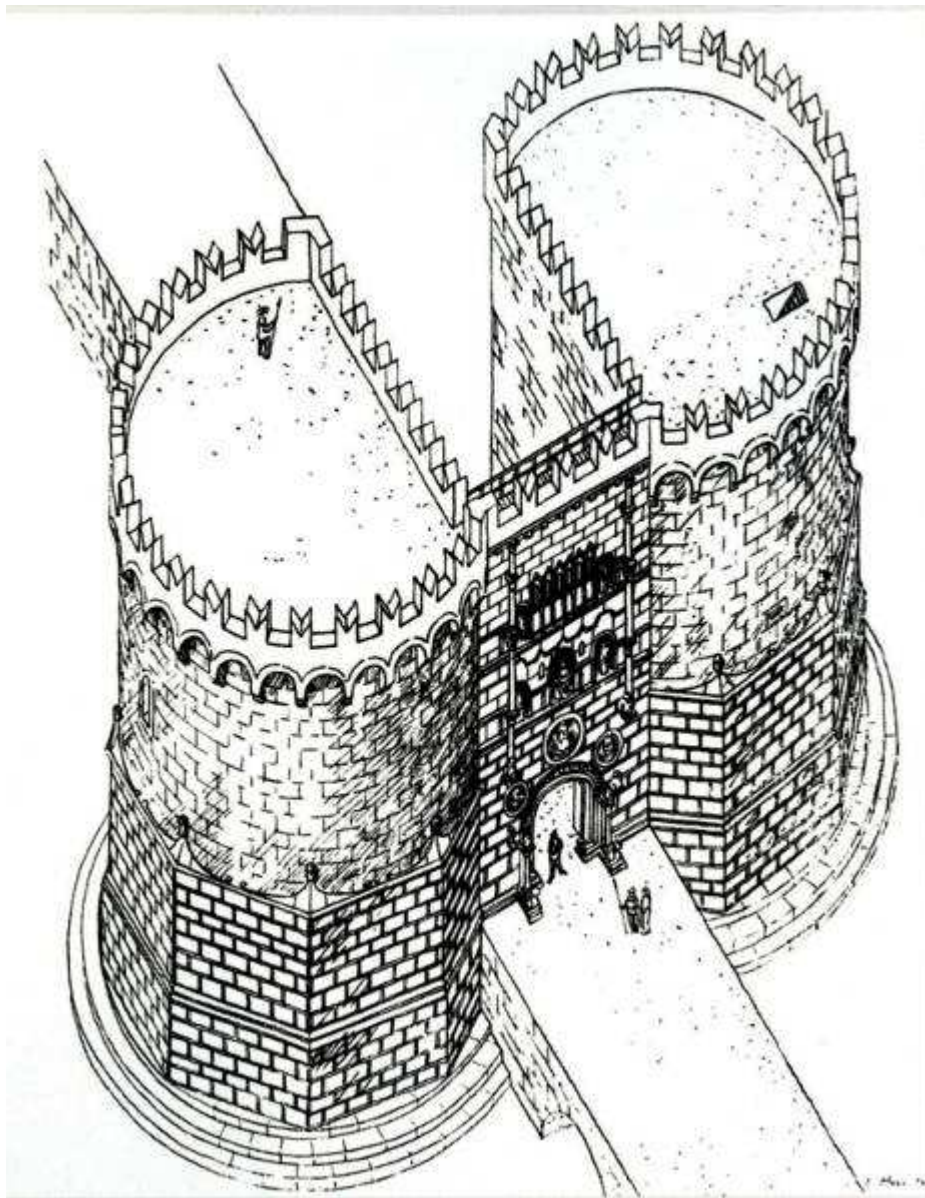
MARBURG ELISABETHKIRCHE, zahájení stavby 1235, západní dvouvěžové průčelí, po 1250

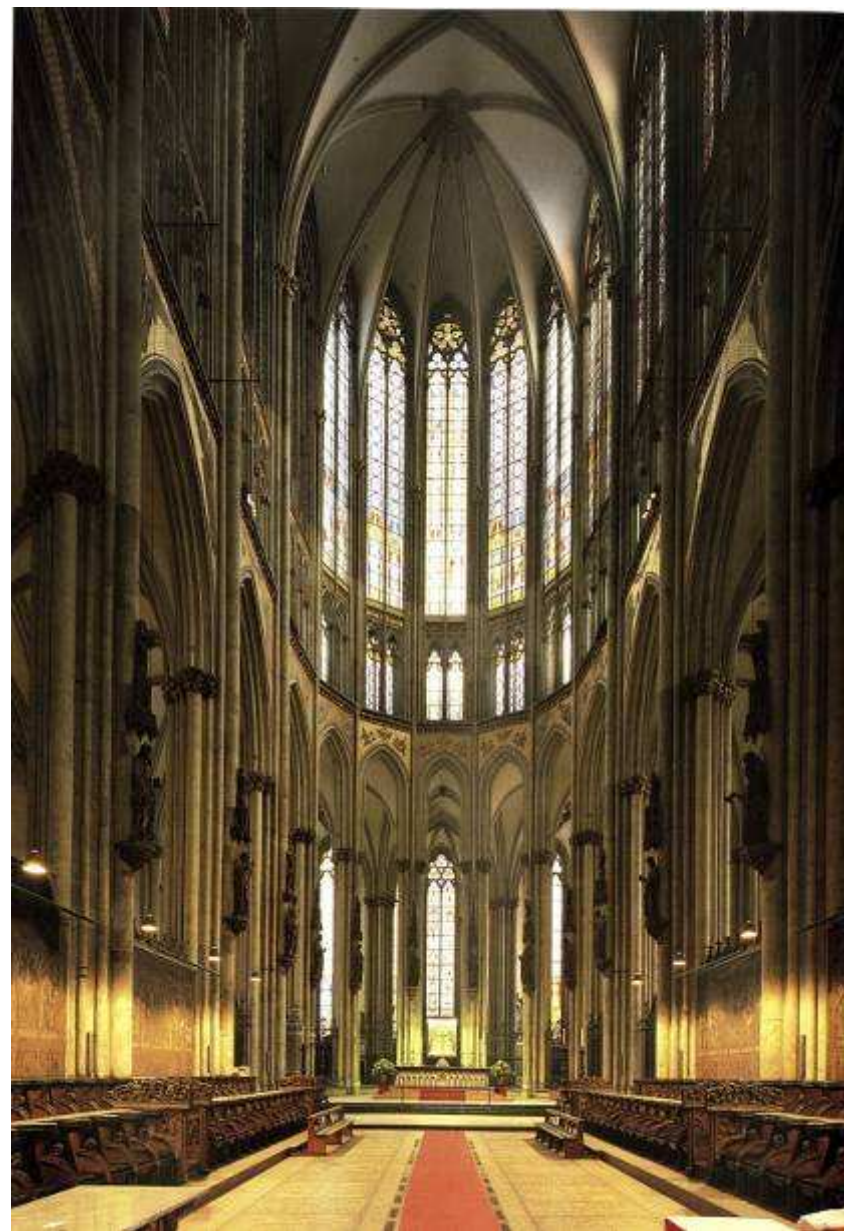
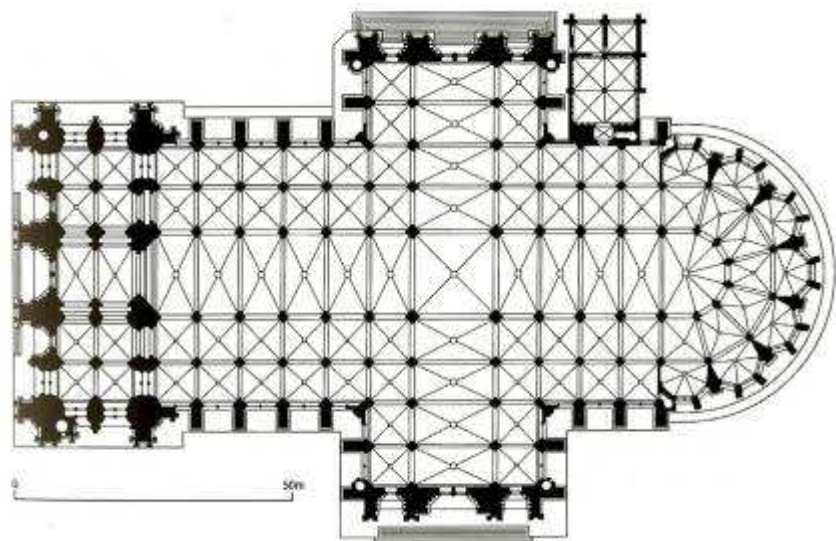
HEILIGENKREUZ_CISTERCIÁCKÉ OPATSTVÍ. Křížová chodba, první čtvrtina 13. stol.

CASTEL DEL MONTE. Frontální pohled, kolem 1240/1250

Capua, Mostní brána a socha císaře z její výzdoby, 1234-1239

Kolín nad Rýnem, katedrála, začátek stavby 1248, svěcení chóru 1322

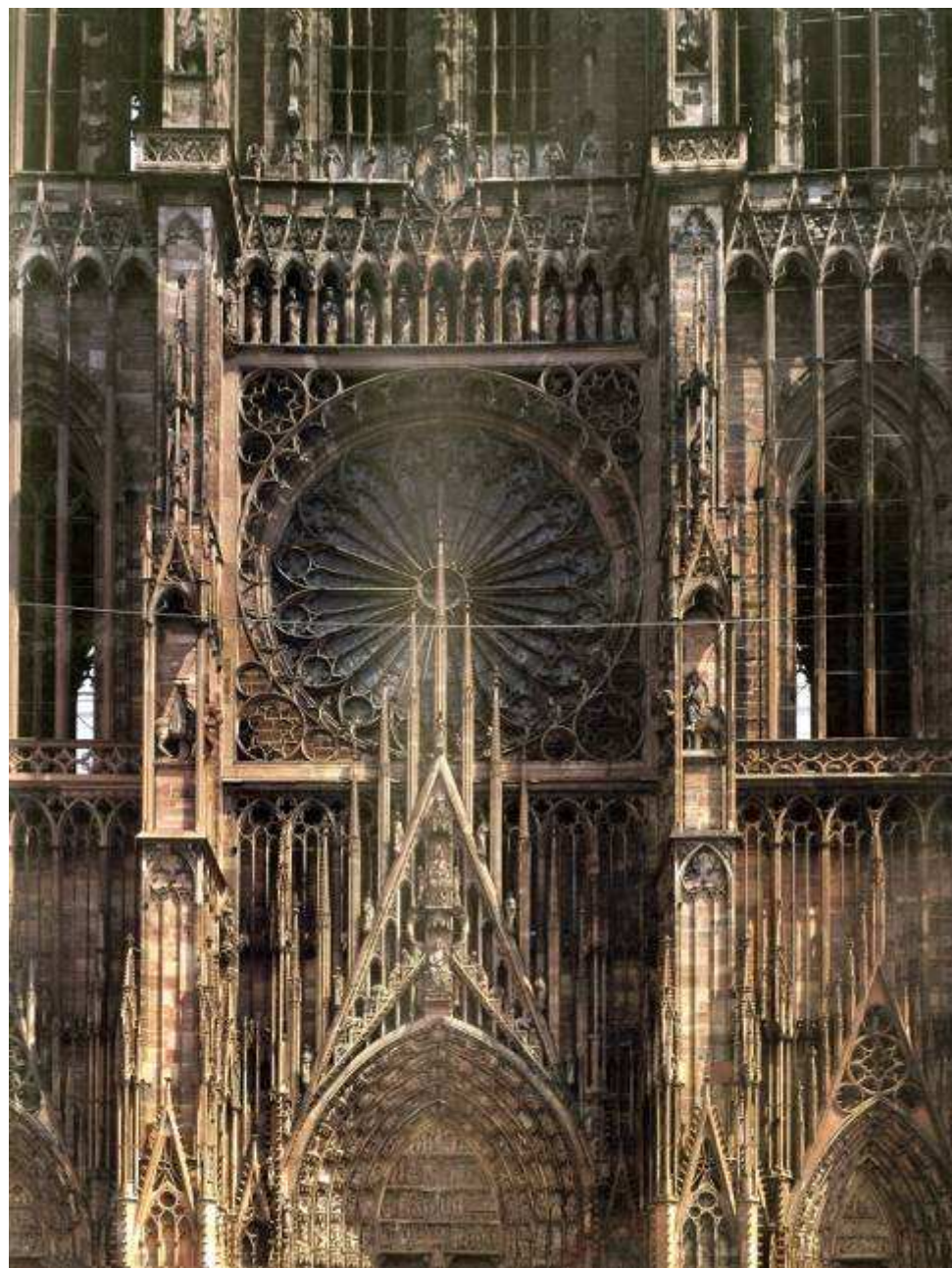
NAUMBURK, DÓM. Pohled do západního chóru, začátek stavby před polovinou 13. stol

Méty, katedrála, zahájení stavby ve 40. letech 13. stol

WIMPFEN IM TAL, KOSTEL, Jižní průčelí transeptu, po 1269

Štrasburg, katedrála, Pohled do hlavní lodi (ca. 1235-75) a průčelí (zahájení stavby 1277)

HEISTERBACH BÝV. CISTERCIÁCKÝ KLÁŠTER .Ruina chóru
klášterního kostela, 1202-1237

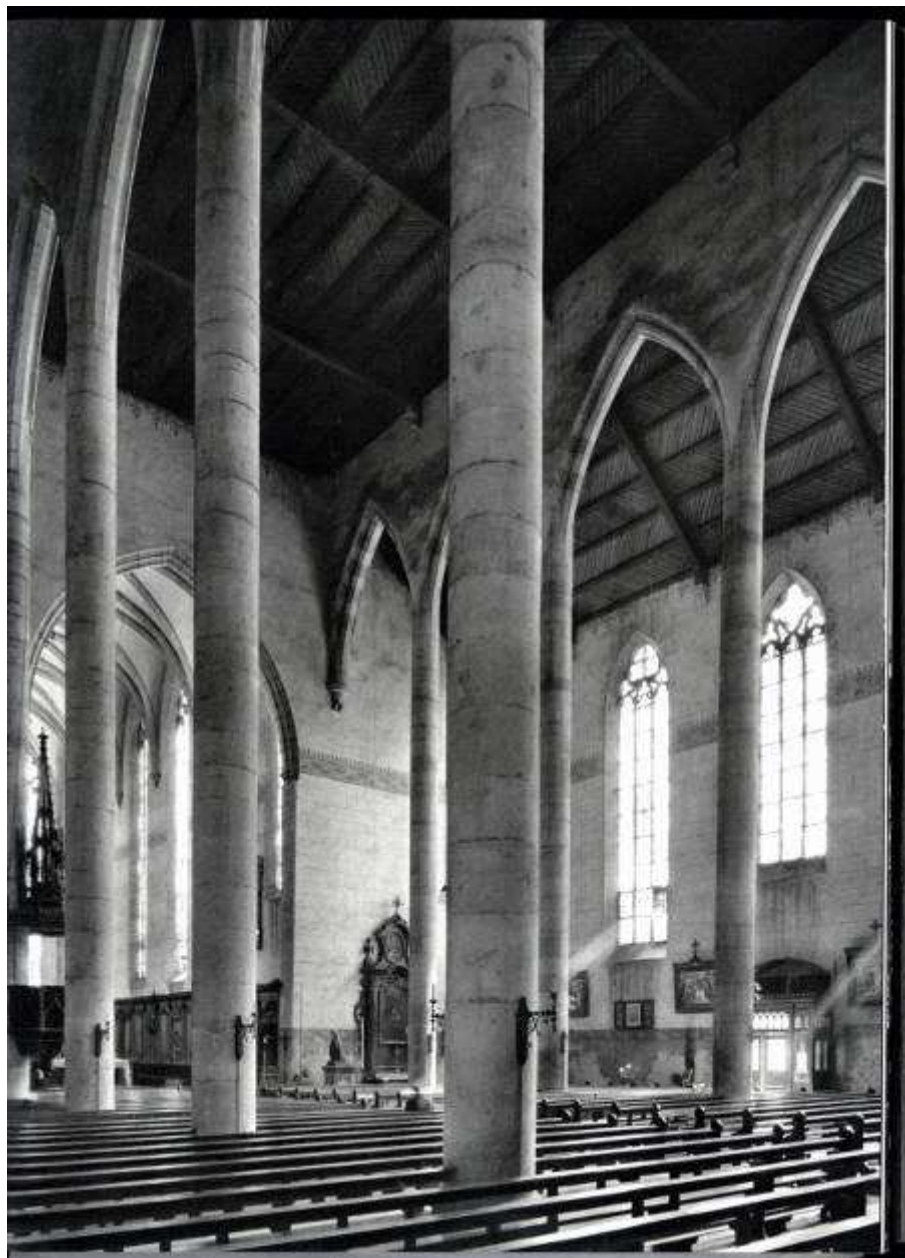
ALTENBERG_CISTERCIÁCKÉ OPATSTVÍ, KOSTEL,
Pohled do chóru, položení základního kamene 1259.

CHORIN V BRANIBORSKÉ MARCE, býv. cisterciácký klášter, západní průčelí kostela,
založení kláštera 1273, stavba kostela 1273-1309

DOBERAN, BÝV. CISTERCIÁCKÝ KLÁŠTER, Pohled do chóru klášterního kostela,
stavba kostela 1294-1368

COLMAR, KLÁŠTERNÍ KOSTEL DOMINIKÁNŮ, pohled do trojlodí,
položení základního kamene 1283, chór dokončen ještě ve 13. stol., loď do doby kolem r. 1330

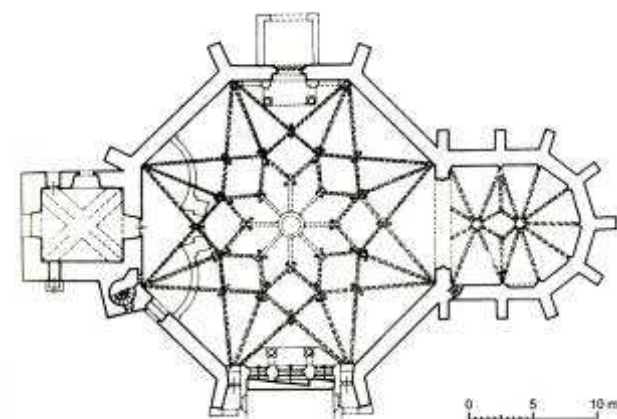
HEILIGENKREUZ, CISTERCIÁCKÝ KLÁŠTER, nitro chóru klášterního kostela, svěcení 1295

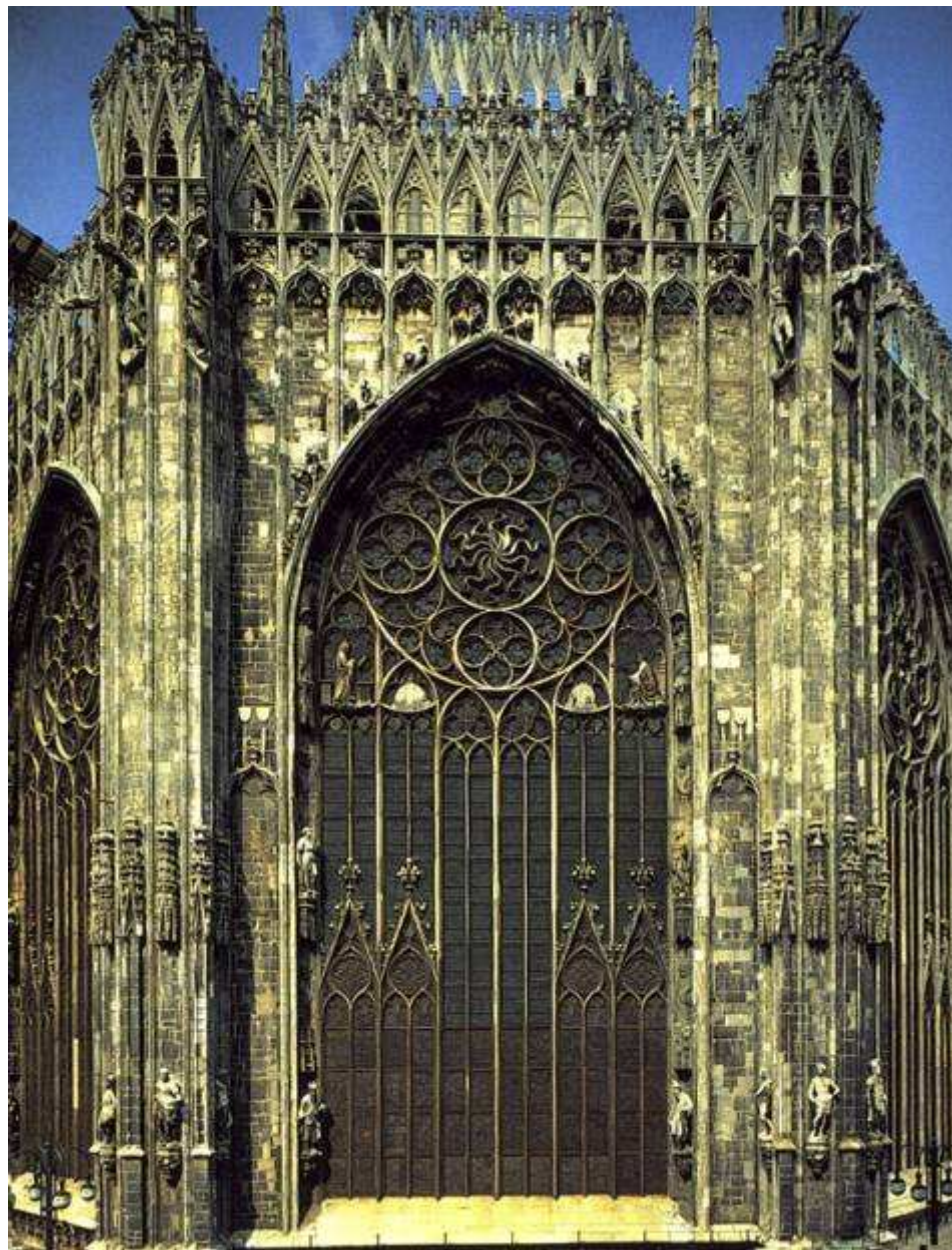
FREIBURG IM BREISGAU. Münster se západní věží,
začátek stavby v první čtvrtině 13. stol., dokončení západní věže kolem 1330.
Položení základního kamene ke stavbě chóru 24. března 1354

Norimberk, Mariánský kostel, průčelí, 1350-1358

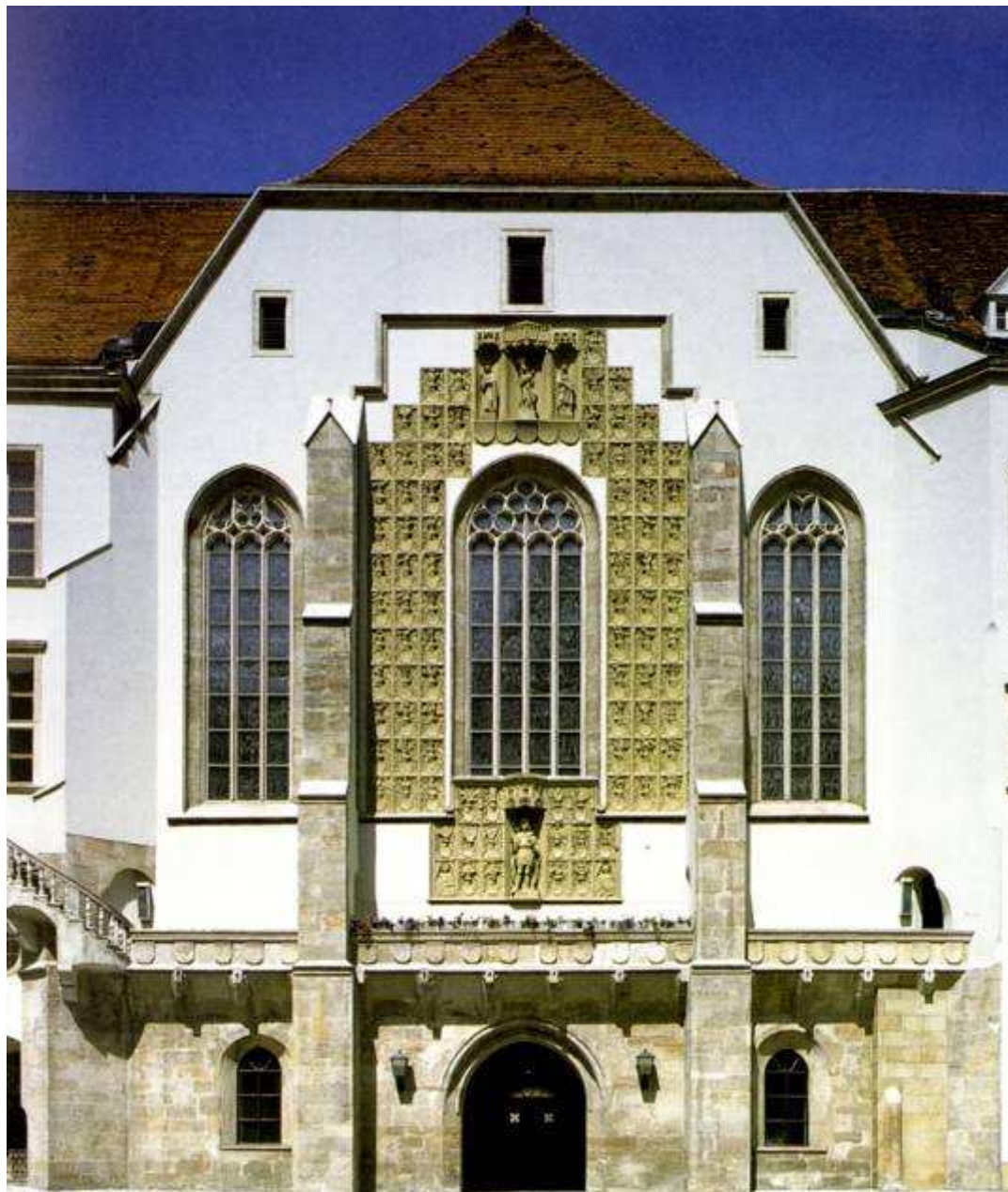
Praha, kostel Panny Marie a Karla Velikého, klášter augustiniánů založen r. 1350, výstavba probíhala ve druhé pol. 14. stol.

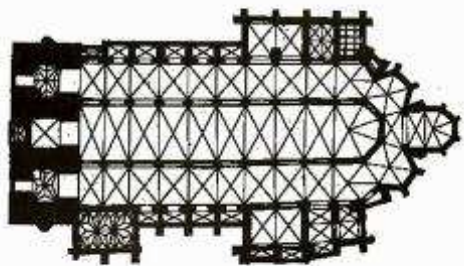
MILÁN, DÓM, Pohled na východní závěr od jihovýchodu, východní část dómu 1386-1415

LANDSHUT KOSTEL SV. MARTINA,
od ca. 1385 – do doby kolem r. 1460, věž dokončena kolem r. 1500

VÍDEŇSKÉ NOVÉ MĚSTO, HRAD, Nádvoří kaple sv. Jiří, kolem 1450

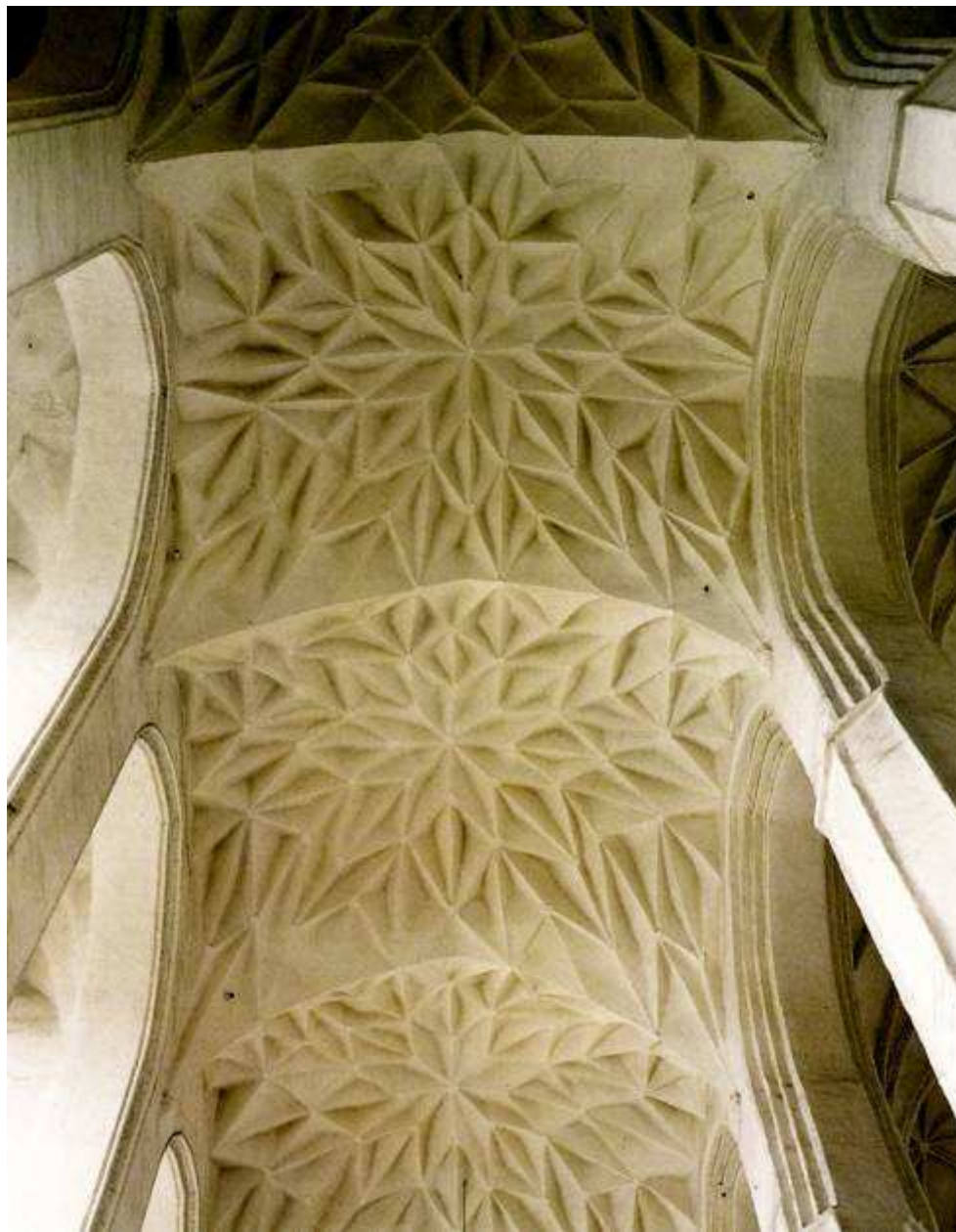
LÜBECK, KOSTEL P. MARIE, stavba od r. 1277, západní věže dokončeny 1351.

STARGARD, KOSTEL P. MARIE, Průhled hlavní lodí do chóru,
zahájení stavby krátce před 1400

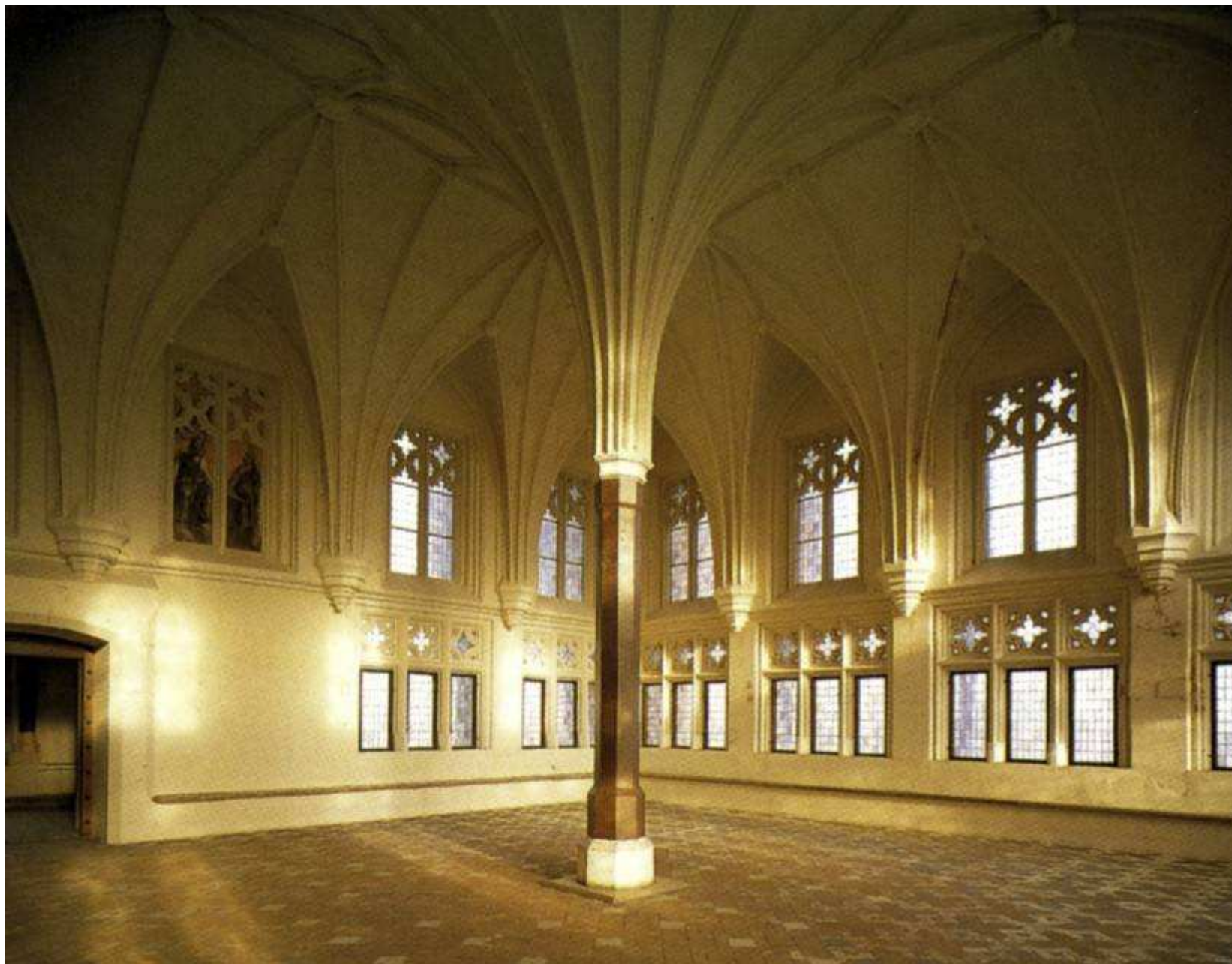
TARGENMÜNDE, RADNICE, ca. 1420-1430

GDAŃSK, KOSTEL P. MARIE. Sklípkové klenby hlavní lodi, do 1502

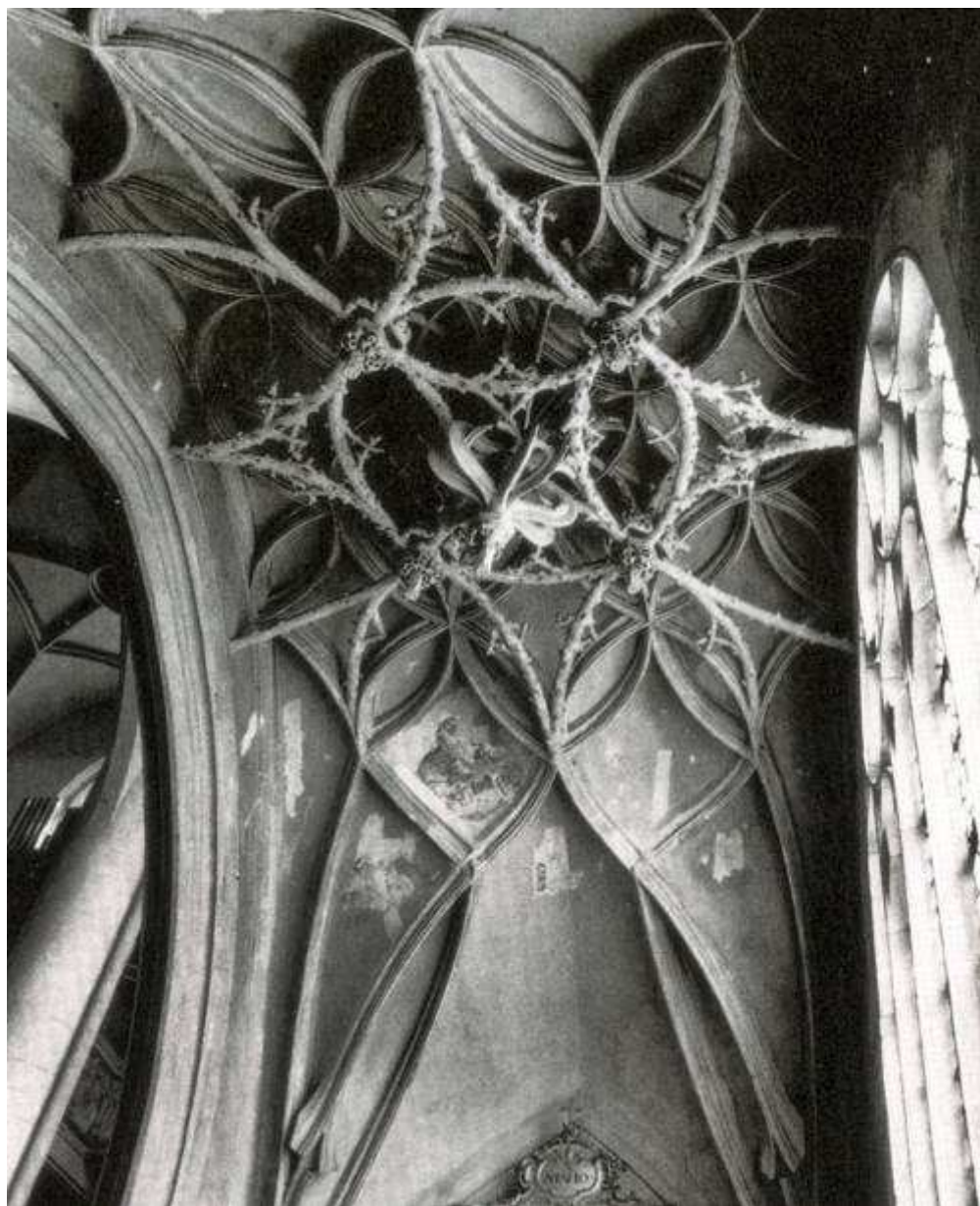
MARIENBURG_MALBORK. Hrad řádu německých rytířů, 14. stol.

MARIENBUR_MALBORK. Hrad řádu německých rytířů. Síň v paláci velmistra, ca. 1383-1393

MNICHOV_KOSTEL P. MARIE. Průhled hlavní lodí k východu, 1468-88

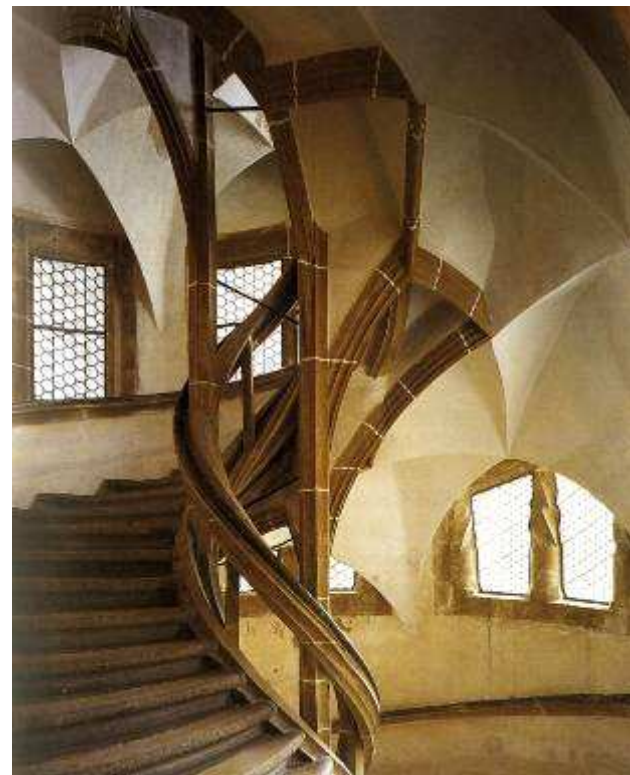
INGOLSTADT_FRAUENKIRCHE. Klenba kaple, ca. 1510-1520

NÖRDLINGEN, KOSTEL SV. JIŘÍ., stavba započata 1427,
probíhala až do první čtvrtiny 16. stol

DINKELSBÜHL, KOSTEL SV. JIŘÍ. Průhled hlavní lodí k oltáři,
stavba započata 1448, svěcení hlavního oltáře 1497

MÍŠEŇ, ALBRECHTSBURG, zahájení stavby kolem r. 1470

ANNABERG, KOSTEL SV- ANNY. Pohled do kleneb, dokončeno 1525